

Μουσείο Μπενάκη

Τόμ. 9, Αρ. 9 (2009)

Μουσείο Μπενάκη. Οι εκδόσεις 1935-2009: παρουσίαση του τόμου

*Αντώνης Κωτίδης, Χαράλαμπος Μπακιρτζής,
Θεοδοσία Στεφανίδου-Τιβεριίου, Ηρακλής
Παπαϊωάννου*

doi: [10.12681/benaki.12](https://doi.org/10.12681/benaki.12)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κωτίδης Α., Μπακιρτζής Χ., Στεφανίδου-Τιβεριίου Θ., & Παπαϊωάννου Η. (2013). Μουσείο Μπενάκη. Οι εκδόσεις 1935-2009: παρουσίαση του τόμου. *Μουσείο Μπενάκη*, 9(9), 87-98. <https://doi.org/10.12681/benaki.12>

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

9, 2009

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΩΤΙΔΗΣ –
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ –
ΘΕΟΔΟΣΙΑ ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ –
ΗΡΑΚΛΗΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Μουσείο Μπενάκη. Οι εκδόσεις 1935-2009: παρουσίαση του τόμου

Α Ν Α Τ Υ Π Ο

ΑΘΗΝΑ 2010

Μουσείο Μπενάκη. Οι εκδόσεις 1935-2009: παρουσίαση του τόμου

Η ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ του Μουσείου Μπενάκη την τελευταία δεκαετία έχει όχι μόνο πολλαπλασιαστεί, αλλά και οργανωθεί συστηματικότερα, σε πιο γερές βάσεις, αποτελώντας όλο και περισσότερο ένα ουσιαστικό συστατικό της φιλοσοφίας και της δραστηριότητάς του. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, συντάχθηκε και κυκλοφόρησε το 2009 ο πρώτος συνολικός κατάλογος της εκδοτικής παραγωγής του Ιδρύματος από το 1935 μέχρι το 2009 (επιμέλεια: Δημήτρης Αρβανιτάκης, με τη συνεργασία της Σοφίας Χανδακά και του Τάσου Σακελλαρόπουλου).

Την 1η Δεκεμβρίου του 2009 πραγματοποιήθηκε παρουσίαση του τόμου και έκθεση σπάνιων εκδόσεων του Μουσείου Μπενάκη στους φιλόξενους χώρους του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης (Θεσσαλονίκη). Δημοσιεύονται εδώ οι ομιλίες των επιστημόνων οι οποίοι ανταποκρίθηκαν ευγενικά στην πρόσκληση του Ιδρύματος να παρουσιάσουν στην εκδήλωση εκείνη τις εκδόσεις ανά θεματική ενότητα.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΩΤΙΔΗΣ

Οι εκδόσεις του Μουσείου Μπενάκη:
βιβλία τέχνης

Καλησπέρα σας. Θα αρχίσω δασκαλίστικα, με δύο ερωτήσεις. Πρώτον, ποιος ήταν ο Τρελαντώνης ξέρετε; Δεύτερον, τι θα πει Δεληβορριάς ξέρετε; Ωραία!

Κυρίες και κύριοι, η προοπτική να παινέψω δημόσια έναν φίλο, τον Άγγελο Δεληβορριά, ο οποίος αισθάνεται μαιευτήρας των βιβλίων-παιδιών, όπως τα αποκαλεί, του

Μουσείου Μπενάκη, μου έφερε τέτοια αμηχανία, ώστε είπα να το κάνω στην αρχή, τουλάχιστον, με μέτρο:

Του Τρελαντώνη τα παιδιά γεννιούνται στο Μπενάκη κι ο Άγγελος ανασταίνει τα στο τρελοβορριάδακι.

Η τέχνη και το βιβλίο ανταλλάσσουν σημεία προκειμένου να γίνουν μια αναπαραγωγική μηχανή αισθήσεων ή παραισθήσεων του εξωτικού. Και ειλικρινά δεν ξέρω να υπάρχει αντικείμενο στις ανθρωπιστικές σπουδές στην Ελλάδα τόσο εξωτικό, όσο η ιστορία της τέχνης. Σε αυτό συνέτεινε και η σχεδόν πλήρης ανυπαρξία του ελληνικού εικονογραφημένου βιβλίου τέχνης μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Η ακηδία αυτή κράτησε σε ύπνο νημερτέο κάθε ερέθισμα που θα προκαλούσε ενδιαφέρον στον κόσμο, τόσο για τη διεθνή όσο και για την εθνική καλλιτεχνική έκφραση.

Κάποιες προσπάθειες εξοικείωσης άρχισαν από τα μέσα του 1970, όταν η Μέλισσα κυκλοφόρησε εκδόσεις σε τεύχη ιλουστρασιόν με Έλληνες ζωγράφους σε περίπτερα και πάγκους, έναντι μικρού αντιτίμου. Η Ελλάδα αποκτήσε από τότε τους δικαιωμένους κλασικούς της, αφού εκτός από τον Μιχαηλάγγελο και τον Πικάσο, έβλεπες στο ίδιο φορμάτ τον Λύτρα και τον Παρθένη, στις σπιτικές βιβλιοθήκες πλάι στον Σολωμό και τον Καβάφη. Και πρόσφατα οι εκδότες εφημερίδων, στην απόγνωσή τους να πουλήσουν την προβληματική τουςπραμάτεια στην εποχή της Γκούγκλας, έβαλαν στον ίδιο ντορβά, εκτός από λαχανοκόφτες και οδηγούς μαγειρικής, τα βιβλία τέχνης.

Αυτή η εκλαϊκευση, αφενός μείωσε το χάσμα ανάμεσα

Η αρίσια της εκδήλωσης που πραγματοποιήθηκε στο Βιβλιοπωλείο του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Θεσσαλονίκη, 1 Δεκεμβρίου 2009.

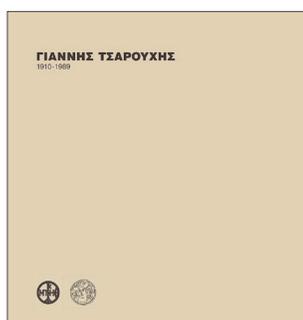
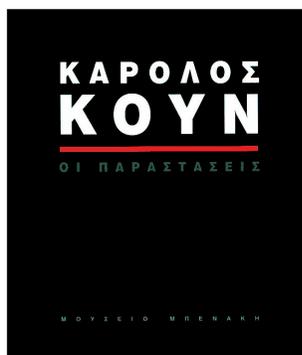
στη νεότερη τέχνη και τον κόσμο, βγάζοντάς την έτσι, σε κάποιο βαθμό, από τον χώρο του εξωτικού. Αφετέρου έκανε τον κόσμο να συνειδητοποιήσει ότι η ελληνική τέχνη δεν είναι μόνο η αρχαία και η βυζαντινή, αλλά και η πρόσφατη και σημερινή.

Τέτοιας λογής μετατόπιση του ορίζοντα προσδοκιών επιχειρεί εδώ και αρκετά χρόνια το Μουσείο Μπενάκη. Ο τόμος που παρουσιάζουμε σήμερα είναι μια σύνοψη, ένας απόλογος της εκδοτικής δραστηριότητας του Μουσείου. Ο Άγγελος Δεληβορριάς φυσάει εκεί μέσα, σαν άλλος Εωθινός, από τη δεκαετία του 1970. Είναι αλήθεια πως, αν δούμε ορίζοντα αυτή τη δραστηριότητα, θα διαπιστώσουμε ότι η κατανομή των πεδίων ενδιαφέροντος είναι σύμμετρη με την εποχή της ίδρυσης του Μουσείου, στη μέση της περίφημης δεκαετίας του 1930. Ο Μπενάκης κρυστάλλωσε, μνημείωσε και δαψίλευσε υλικότητα στο κοσμοείδωλο των διανοούμενων και καλλιτεχνών για

την καταγωγική ταυτότητα του ελληνικού: αντικείμενα βυζαντινά, μεταβυζαντινά και της τέχνης του παραδοσιακού πολιτισμού απόκτησαν, με την ίδρυση του Μουσείου, μεγαλειώδη στέγη, προνομαϊκή θέση και εκδοτικό προβάδισμα. Οπωσδήποτε το πρώτο εγχείρημα, ένας οδηγός που έδινε αντιπροσωπευτική εικόνα του περιεχομένου του Μουσείου, ήταν στη διάθεση των πρώτων επισκεπτών του το 1935 και, από την επόμενη χρονιά (1936), και των ξένων επισκεπτών σε αγγλική και γαλλική μετάφραση.

Αλλά στις εκδόσεις εκείνης της πρώτης εποχής, που κράτησε για δεκαετίες, ξεχωρίζουν σε έκταση και περιεχόμενο οι κατάλογοι βυζαντινών και μεταβυζαντινών εικόνων το 1936 και το 1939, έναντι ενός τομίδιου με κοπτικό θέμα από το 1938 και ενός καταλόγου της κινέζικης συλλογής του 1935. Παρέχεται διακριτός χώρος στην παραδοσιακή τέχνη με τις εκδόσεις των ενδυμασιών από τον Αντώνη Μπενάκη και την Αγγελική Χατζημιχάλη, το 1948 και το 1954, ενώ μέσα στη δεκαετία του 1950 το εκδοτικό έργο επικεντρώθηκε στη βυζαντινή τέχνη με τις εκδόσεις του 1953 και του 1956. Τότε εκδόθηκε και νέος οδηγός, εγκαινιάζοντας μια παράδοση διαρκούς ανανέωσης, επικαιροποίησης και αναβάθμισης των οδηγών του που κάνουν το Μουσείο Μπενάκη ασυναγώνιστο μεταξύ όλων των άλλων μέχρι σήμερα.

Άλλες εκδόσεις ακολούθησαν στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 (από μία με θέμα την αρχαιότητα και έξι, τουλάχιστον, με βυζαντινά). Από τα μέσα της τελευταίας δεκαετίας του αιώνα και με ένα momentum που για την τρέχουσα δεκαετία θα το χαρακτηρίζα, πλέον, ιλιγγιώδες, με ορόσημο την επαναλειτουργία του Μουσείου για το κοινό το 2000, το εκδοτικό έργο αυξάνεται σημαντικά χρόνο με τον χρόνο. Σε αυτή τη φάση βλέπει κανείς εκδοτικές φαντασμαγορίες, όπως η *Μήτηρ Θεού* της Βασιλάκη ή *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη* των Φωτόπουλου – Δεληβορριά, να αντέχουν, ως βιβλία, όχι μόνο την φιλή κρησάρα του αισθητή αλλά και την ακόμα πιο φιλή του επιστήμονα. Και μέσα σε αυτή την κατακόρυφη αύξηση, η νεότερη και η σύγχρονη τέχνη βρήκαν, επιτέλους, την τιμητική τους. Εδώ υπάρχει τόσο ο σεβασμός στη συνέχεια, όσο και μια σχετική ανατροπή που απαγκιστρώνει το Μουσείο από την ιδρυτική του παράδοση και το στρέφει σε περιοχές της καλλιτεχνικής έκφρασης που είναι κρίσιμες για το σύγχρονο πεδίο της τέχνης. Αυτό, φυσικά, το προκάλεσαν και το γιγάντωσαν οι εκθέσεις μεγάλης κλίμακας, άλλοτε θεματικές άλλοτε αναδρομικές, που εντάχθηκαν στη δραστηριότητα του

Μουσείου. Με την ευκαιρία της πραγματοποίησής τους ετοιμάστηκαν κατάλογοι που, κατά κανόνα, αποτελούν εκδόσεις με σημαντικό βάρος, όχι μόνο για το κοινό αλλά και για την έρευνα.

Στον δρόμο, λοιπόν, της συνέχειας υπάρχουν οι εκδόσεις ευρωπαϊκών κοσμημάτων, πορσελανών, αλλά και εργαλείων μιας ιστορικής περιόδου από την Αναγέννηση έως τη βιομηχανική εποχή. Στον άλλο, της διεύρυνσης του ορίζοντα των δράσεών του, οι εκδόσεις με έργα Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών από όλο το φάσμα των καλών τεχνών της μοντέρνας, κυρίως, τέχνης, είναι πολλές και αξιόλογες, με εύλογη την ιδιαίτερη έμφαση στους κλασικούς της λεγόμενης “γενιάς του ’30”: Τσαρούχη, Εγγονόπουλο, Χατζηκυριακό-Γκίκα και Μόραλη.

Πολύ σημαντικές είναι ακόμα και οι εκδόσεις με θέματα αρχιτεκτονικής που πραγματοποιήθηκαν και πάλι με την ευκαιρία αναδρομικών εκθέσεων. Και επειδή τα ελληνικά βιβλία με αρχιτεκτονικά θέματα είναι τόσο ιδιαίτερος ευάριθμα –προπάντων για τη μοντέρνα και τη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική–, η συμβολή του Μουσείου προκύπτει και εδώ κρίσιμη. Ξεχωριστές είναι, μεταξύ άλλων, οι εκδόσεις για τον Μητσάκη, τον

Πικιώνη, και τους νεότερους Βαλοσαμάκη και Φατούρο. Εύχομαι να δούμε ανάλογες για το έργο φυσιογνωμιών που σημάδεψαν την ελληνική αρχιτεκτονική του 20ού αι., όπως ο Πάνος Νικολής Τζελέπης, ο Άρης Κωνσταντινίδης, ο Τάκης Ζενέτος, για να περιοριστώ μόνο σε απελθόντες. Στην εικονογράφηση, πάντως, θέλω να σας εξομολογηθώ ότι το να βάζετε αρχιτεκτονικό θέμα σε σαλόνι ισοδυναμεί για μένα, τουλάχιστον, με *coitus interruptus*. Καλύτερα μικρότερο και ολόκληρο το αρχιτεκτονικό θέμα, παρά μεγαλύτερο και κομμένο ανάμεσα σε δύο σελίδες.

Εξάλλου δεν μπορεί κανείς να μην αναφερθεί και σε εκδόσεις που έχουν αφετηρία εκθέσεις ή αρχειακό υλικό στην κατοχή του Μουσείου, όπως οι εκθέσεις φωτογραφίας, σκηνογραφίας, θεατρικών παραστάσεων του Καρόλου Κουν, μουσικής, χορού, ποίησης, αλλά και φιλολογικά άρτιες εκδόσεις αλληλογραφίας, όπως η πρόσφατη Νάνη Παναγιωτόπουλου - Σεφέρηδων που επιμελήθηκε ο Δημήτρης Αρβανιτάκης κ.ο.κ.

Τα βιβλία που έχουν αποδέκτη το παιδί από τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού έως το τέλος του Λυκείου είναι χρήσιμα εργαλεία, όχι μόνο για όσα σχολεία έχουν τη δυνατότητα να επισκέπτονται το Μουσείο, αλλά και τα πιο απομακρυσμένα της περιφέρειας. Τούτο επειδή η οργάνωση του υλικού επιτρέπει στον ορεξάτο δάσκαλο να δοκιμάσει να ανάψει τις σπίθες στα παιδιά με αυτές τις εκδόσεις ως προσανάμματα.

Τέλος, παρόλο που ο τόμος δεν τα περιλαμβάνει, δεν μπορώ να μην αναφερθώ στο ηλεκτρονικό υλικό του Μουσείου, που, ουσιαστικά, αποτελεί μέρος της εκδοτικής του προσπάθειας. Είναι αντάξιο του συμβατικού και, όπως πάνε τα πράγματα, πιστεύω ότι είναι το κυρίως μέλλον της εκδοτικής δραστηριότητας.

Θέλω, λοιπόν, να χαιρετίσω αυτόν τον απόλογο της εκδοτικής προσπάθειας του Μουσείου Μπενάκη, λέγοντας ότι ο Άγγελος πρωτοστάτης της κέρδισε επάξια το δικαίωμα να προσδιορίζεται και ως Ερμής ή Γαβριήλ, αγγελιοφόρος, με άλλα λόγια, εκείνου του άυλου της τέχνης που πότε πότε διασώζεται στο υλικό ενός βιβλίου και την επικοινωνεί.

Αντώνης Κωτίδης
Καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
antosoni@hist.auth.gr

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ

Οι εκδόσεις του Μουσείου Μπενάκη:
βυζαντινός και μεταβυζαντινός κόσμος

Σε ένα μουσείο, που στις αίθουσές του ο ελληνισμός εκπροσωπείται στην ολότητά του, το ενδιαφέρον για τον βυζαντινό και τον μεταβυζαντινό κόσμο δεν μπορεί να είναι ούτε τυχαίο, ούτε περιστασιακό. Είχε ήδη διαμορφωθεί μετά την εγκατάσταση του Αντώνη Μπενάκη στην Αθήνα (1926), συστηματοποιήθηκε με τον διορισμό του Θεοδώρου Μακρίδη στη θέση του πρώτου διευθυντή του Μουσείου το 1931, και συνεχίστηκε αμείωτο από τους επόμενους διευθυντές, Μανόλη Χατζηδάκη και Άγγελο Δεληβορριά.

Το Βυζάντιο καλλιεργήθηκε ανάμεσα στα συλλεκτικά ενδιαφέροντα που ο Μπενάκης είχε για την ελληνική τέχνη διαχρονικά, την ισλαμική τέχνη και την τέχνη της Κίνας και της Άπω Ανατολής. Το λέγω αυτό διότι έχω τη γνώμη ότι οι εκδόσεις του Μουσείου για τον βυζαντινό και τον μεταβυζαντινό κόσμο επικοινωνούν με τις εκδόσεις, αφενός για τη νεοελληνική παραδοσιακή τέχνη και αφετέρου για τους κόσμους της Ανατολής. Συνδυαζόμενες, δημιουργούν ένα πανόραμα κόσμου που κατανοεί τον μη ορθολογισμό και τον μυστικισμό της Ανατολής και ως κρίκος συνδιαλέγεται με την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα και τη σύγχρονη Ελλάδα, δημιουργώντας αίσθημα ενότητας και συνέχειας, που κατά τον Άγγελο Δεληβορριά νοείται ως «*γνώση της ιδιαιτερότητας της εθνικής αλήθειας*», αλλά και ως προϋπόθεση «*διεθνικής συνεννόησης*».

Με βάση αυτές τις παραμέτρους, οι εκδόσεις για τον βυζαντινό και τον μεταβυζαντινό κόσμο θα μπορούσαν να ταξινομηθούν στις ακόλουθες πέντε ομάδες:

1. Κατάλογοι συλλογών

Μουσείο χωρίς οδηγό και χωρίς καταλόγους των συλλογών του, δεν θεωρείται Μουσείο. Η πρώτη έκδοση του Μουσείου το 1935 ήταν ο *Οδηγός* του. Ακολούθησε ο *Κατάλογος των εικόνων* από τον Ανδρέα Ξυγγόπουλο (1936 και 1939), *Τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά εκκλησιαστικά κεντήματα* από την Ευγενία Βέη-Χατζηδάκη (1953), *Κεντήματα με νήματα μάλλινα σε λινό ύφασμα του 4ου έως τον 9ο αι. από την Αίγυπτο* της Άνας Αποστολάκι (1956). Κατόπιν έρχεται ο δεύτερος *Οδηγός του Μουσείου* από τον Άγγελο Δεληβορριά (1980), ο κατάλογος των χάρτινων εικόνων σπάνιου ενδιαφέροντος της συλλογής Ντόρης Πα-

παστράτου, που παρουσιάστηκαν και σε έκθεση το 1987. Η Ευρυδίκη Λάππα και η Ματούλα Ρίζου συντάσσουν τον κατάλογο 114 βυζαντινών χειρογράφων του Μουσείου (1991). Σχολιασμένοι κατάλογοι δύο σημαντικών συλλογών μεταβυζαντινών εικόνων παρουσιάζουν αναλυτικά τη θρησκευτική ζωγραφική στον ελληνικό χώρο, του Αιμίλιου Βελιμέζη από τη Νανώ Χατζηδάκη (1997) και της Ρένας Ανδρεάδη από την Αναστασία Δρανδάκη (2002). Η συλλογή της βυζαντινής κεραμικής από τη Δήμητρα Παπανικόλα, τη Φωφό Μαυρικού και τον Χαράλαμπο Μπακιρτζή δημοσιεύεται το 1999. Πυρήνας της συλλογής είναι αγγεία και όστρακα από τις ανασκαφές στην Κωνσταντινούπολη τα χρόνια του μεσοπολέμου. Για το καλλιεργημένο κοινό δημοσιεύονται από τους Φίλους του Μουσείου ευσύνοπτοι οδηγοί: τα *Χρυσαιφικά* (1970) και τα *Κοπτικά υφάσματα* (1971).

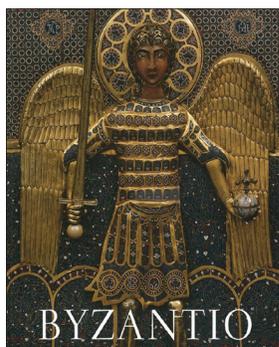
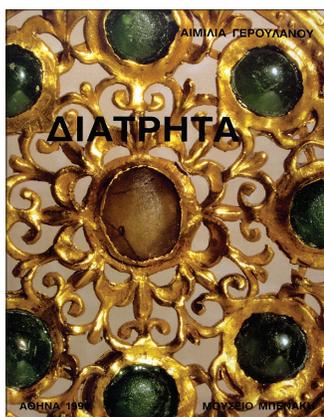
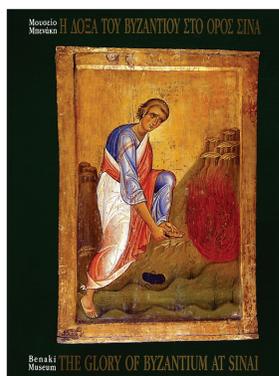
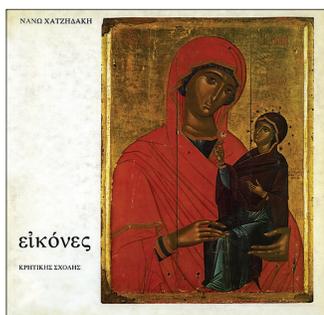
2. Μονογραφίες

Συνέχεια των καταλόγων είναι η δημοσίευση επιμέρους αντικειμένων του Μουσείου: *Δέκα αιώνες ελληνικής γραφής* του Αγαμέμνονα Τσελίκα με αναλυτική περιγραφή 71 χειρογράφων του Μουσείου (1977), η Λασκαρίνα Μπούρα γράφει για τον ασημένιο μεσοβυζαντινό *Σταυρό της Αδριανουπόλεως* (1979), η Αιμιλία Γερούλάνου για τα *Διάτρητα χρυσά κοσμήματα από τον 3ο έως τον 7ο αι.* μαζί με πολλά παραδείγματα και από άλλα μουσεία και συλλογές (1999), η Ανθή Βαλσαμάκη για τα *Αντίβολα της εικονογράφησης του Ακαθίστου Ύμνου* (2005) με σχόλια για το περιεχόμενο της εικονογραφίας του, και η Ασπασία Παπαδοπεράκη *Μελετώντας τον Θεοτοκόπουλο* (2002) αναζητά τις γεωμετρικές αναλογίες που διέπουν τις συνθέσεις του μεγάλου ζωγράφου.

Το Μουσείο δίδει το παρόν και στην τεχνολογική έρευνα της βυζαντινής και της μεταβυζαντινής ζωγραφικής με ένα διεθνές συνέδριο (2006) όχι μόνο για τη συντήρησή, αλλά και για τα θέματα δεοντολογίας, που είναι και τα σοβαρότερα, και με έναν συλλογικό τόμο για την τεχνική των εικόνων του Αγγέλου, Κρητικού ζωγράφου του 15ου αι. (2008).

3. Κατάλογοι εκθέσεων

Εάν η μόνιμη έκθεση είναι ο κορμός, οι περιοδικές εκθέσεις με τους αντίστοιχους καταλόγους είναι οι χειραφίες ενός Μουσείου. Το 1976, δύο χρόνια μετά την εισβολή του τουρκικού στρατού στην Κύπρο, στο Μουσείο παρουσιάστηκαν οι *Βυζαντινές εικόνες της Κύπρου*, με

επιμέλεια του Αθανάσιου Παπαγεωργίου και της Ντούλας Μουρίκη, και το 1992 οι *Θησαυροί από τις Ελληνικές κοινότητες της Μικράς Ασίας και Ανατολικής Θράκης* της Άννας Μπαλλιάν και, επομένως, η συμβολή των κέντρων του ελληνισμού της Ανατολής στη διαμόρφωση της νεότερης Ελλάδας. Η έκθεση και ο κατάλογος *Από το νεανικό και το όψιμο έργο του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου* των Μανόλη Χατζηδάκη, Δημήτρη Παπαστάμου και Colin Eisler (1979) έγινε με αφορμή την προσωρινή παραχώρηση από την Εθνική Πινακοθήκη της Ουάσιγκτον ενός σπουδαίου πίνακα του Γκρέκο. Ο κατάλογος της έκθεσης *Εικόνες Κρητικής Σχολής 15ου-16ου αι.* της Ναώς Χατζηδάκη (1983) είναι έργο αναφοράς στην έρευνα για την κρητική αναγέννηση και των επιδράσεων από το Βυζάντιο και τη Βενετία. Η έκθεση των εικόνων της συλλογής Βελιμέζι (1997) γνώρισε επιτυχία περιοδεύοντας στον κόσμο και ο κατάλογός της μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες και κυκλοφόρησε σε CD-ROM. *Μήτηρ Θεού*, μία ακόμη επιτυχής θεματική έκθεση και ένα διεθνές συνέδριο (2000) με την επιμέλεια της Μαρίας Βασιλάκη. Ο κατάλογος περιλαμβάνει επιλεγμένα έργα που

αποτυπώνουν απεικονίσεις της Παναγίας στη βυζαντινή τέχνη, από τον 6ο έως τον 14ο αι., ενώ κυκλοφόρησε και σε CD-ROM (2008).

Το Μουσείο παρουσίασε δύο εκθέσεις με θησαυρούς της Μονής Σινά, με την οποία έχει στενές σχέσεις εμπιστοσύνης: *Η δόξα του Βυζαντίου στο Όρος Σινά* (1997) και *Προσκύνημα στο Σινά* (2004) με την επιμέλεια της Αναστασίας Δρανδάκη και της Ηλέκτρας Γεωργούλα. Τα λήμματα των δύο καταλόγων προέρχονται από τους καταλόγους δύο μεγάλων εκθέσεων για το Βυζάντιο που έγιναν τις ίδιες χρονιές στη Νέα Υόρκη, όπου οι θησαυροί της Μονής Σινά είχαν εκτεθεί. Τέλος, το βιβλίο *Βυζάντιο* (2009) περιέχει τα εμπεριστατωμένα εισαγωγικά κείμενα, μαζί με ωραιότατες φωτογραφίες των αντικειμένων της έκθεσης *Byzantium 330-1453*, που η Royal Academy of Arts, σε συνεργασία με το Μουσείο Μπενάκη, παρουσίασε στο Λονδίνο το 2008 και το 2009 με επιμέλεια του Robin Cormack και της Μαρίας Βασιλάκη. Η έκθεση αυτή είναι η τελευταία μιας σειράς μεγάλων διεθνών εκθέσεων που δικαιολογημένα εξάπτουν το παγκόσμιο ενδιαφέρον για το δυσνόητο Βυζάντιο, σε μια εποχή που ο κόσμος στρέφεται προς την Ανατολή.

4. Αφιερωματικοί τόμοι

Το Μουσείο τιμά τους ανθρώπους του με τόμους αφιερωματικούς, όπου συγκεντρώνονται εκλεκτές συνεργασίες Ελλήνων και ξένων επιστημόνων. Το *Θυμίαμα* στη μνήμη της Λασκαρίνας Μπούρα (1994) και οι *Ελληνικές εικόνες*, πρακτικά διεθνούς συνεδρίου στη μνήμη του Μανόλη Χατζηδάκη με αφορμή ομότιτλη έκθεση εικόνων στη Γερμανία (1998).

5. Εκπαιδευτικά προγράμματα

Με πίστη στην καλλιέργεια των παιδιών και την επικοινωνία τους με το παρελθόν –κάτι για το οποίο σε αυτόν τον τόπο πολύ ενδιαφερόμαστε αλλά λίγα πράττουμε–, το Μουσείο ίδρυσε το 1978 το πρωτοποριακό για τα τότε μουσειακά δεδομένα Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων. Επόμενο, εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά σχετικά με τον βυζαντινό κόσμο να μην απουσιάζουν από το πρόγραμμά του: *Ακολουθώντας τα βήματα του Μωυσή* για τη Μονή Σινά (1997), *Βλέμματα στο χρόνο* για τα πορτραίτα του Φαγιούμ (1998 και 2003), *Ελληνικά κοσμήματα* (1999), *Παναγία, η μητέρα του Θεού* και *Βυζαντινή τέχνη* (2000).

Όπως ένα Μουσείο είναι οι δωρητές του, έτσι και

ένα εκδοτικό πρόγραμμα είναι οι συνεργάτες του. Το Μουσείο Μπενάκη επιλέγει και τιμά τους συνεργάτες του, και αυτοί το τιμούν με τη δουλειά τους. Οι εκδόσεις του Μουσείου για τον βυζαντινό και τον μεταβυζαντινό κόσμο έχουν μια συνέπεια: ομιλούν, σχολιάζουν και αξιολογούν με τρόπο ερευνητικό, επιστημονικό και εκπαιδευτικό εκλεκτά ελληνικά έργα λόγου, τέχνης και χειροτεχνίας των μέσων χρόνων, και με το υψηλό επίπεδό τους επηρεάζουν τις βυζαντινές και μεταβυζαντινές σπουδές στη χώρα μας. Οι εκδόσεις είναι επίσης εξαιρετικά καλάισθητες, ιδιαίτερα προσεγμένες, χωρίς εκπτώσεις στην ποιότητα, ούτε στο περιεχόμενο ούτε στην εμφάνιση. Σέβονται το κοινό τους ως Προμηθείς και όχι ως Επιμηθείς.

Ο Αντώνης Μπενάκης υπήρξε ενθουσιώδης υπερασπιστής της διαχρονίας του ελληνισμού και του ελληνισμού της διασποράς. Τον ενθουσιασμό του μετέδωσε στα μέλη της Διοικητικής Επιτροπής του Μουσείου και στους διευθυντές του. Το Μουσείο παντού έχει τη ζεστασιά, τη φιλοξενία, τη διακριτική και ευγενική ατμόσφαιρα, θαρρείς και μπαίνεις σε ένα ελληνικό σπίτι της Αλεξάνδρειας, όπου αναπνέεις μια ανυποχώρητη πίστη στις αξίες του ελληνισμού. Γι' αυτό και ανάμεσα στις εκδόσεις του, αυτή που εύγλωττα τιτλοφορείται *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη* (1997) διεκδικεί, μετά την εκβάθρων ανακάλυψη και επανέκθεση που το μετέτρεψαν σε σύγχρονο μουσείο ανοιχτό στην κοινωνία, το δικό του ταξίδι στην αναζήτηση της ελληνικότητας αυτού του τόπου.

Χαράλαμπος Μπακιρτζής
Έφορος Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ε.π.
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
charalambosb@yahoo.gr

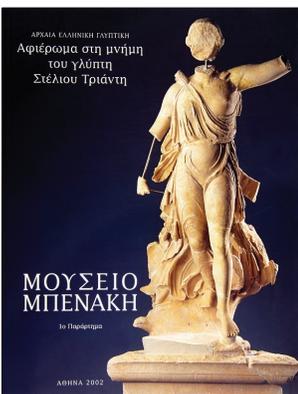
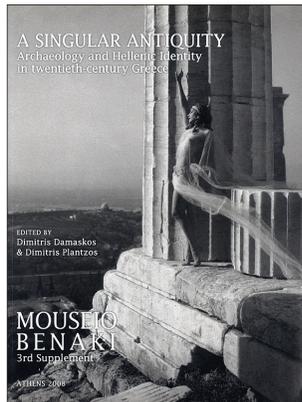
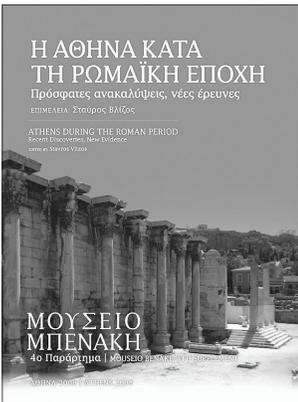
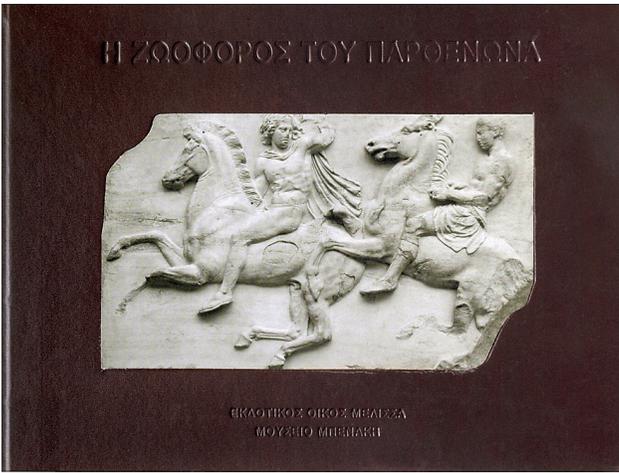
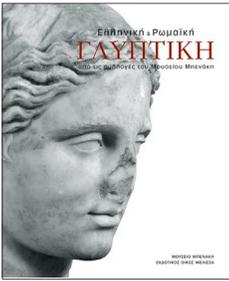
.....
ΘΕΟΔΟΣΙΑ ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ
Οι εκδόσεις του Μουσείου Μπενάκη:
ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα

Για ένα Μουσείο με διεθνή ακτινοβολία, όπως είναι σήμερα το Μουσείο Μπενάκη, το εκδοτικό έργο αποτελεί κατά την άποψή μου μια σημαντική παράμετρο του ποιοτικού χαρακτήρα του συνολικού έργου που επιτελεί. Με άλλα λόγια, αποδεικνύει ότι το πολιτιστικό έργο που παράγεται στους κόλπους του Μουσείου και απευθύνε-

ται στο κοινό—το ευρύ και το ειδικό—θεμελιώνεται στην επιστημονική γνώση. Αν λάβουμε λοιπόν υπόψη ότι το Μουσείο αυτό είναι, όπως εύστοχα το χαρακτηρίζει ο Άγγελος Δεληβορριάς, ένας «*οργανισμός ο οποίος εξαίρει το διαχρονικό ανάπτυγμα Ελληνισμού*»,¹ κατανοούμε πόσο δύσκολη και σύνθετη διαδικασία είναι η επιστημονική τεκμηρίωση των εκθέσεων και γενικά των δραστηριοτήτων του. Για τον λόγο αυτό πιστεύω ότι πίσω από το εκδοτικό έργο του Μουσείου Μπενάκη κρύβεται μια τεράστια προσπάθεια με διεπιστημονική διάσταση, κύριος μοχλός και πρωτεργάτης της οποίας είναι ο επί 36 συνεχή χρόνια διευθυντής του ιδρύματος, ο Άγγελος Δεληβορριάς, που αναπόφευκτα πλέον—λόγω της πολύχρονης προσφοράς του—έχει ταυτιστεί σχεδόν με το Μουσείο αυτό.

Μέσα στο σύνολο των συλλογών του Μουσείου Μπενάκη αυτές της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας δεν κατέχουν ασφαλώς την πρώτη θέση, δεδομένου ότι «*το Μουσείο έγινε για να διδάξει και να κεντρίσει το ενδιαφέρον πάνω στην πολιτιστική πραγματικότητα των νεότερων χρόνων*»,² «*έγινε για να αναδείξει το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η ελληνική πολιτιστική πραγματικότητα κυρίως κατά τους μεσαιωνικούς και τους νεότερους χρόνους*».³ Κρίθηκε, ωστόσο, σκόπιμο η πραγματικότητα αυτή να αναδειχθεί ως συνέχεια της προγενέστερης κληρονομιάς της αρχαιότητας και του Βυζαντίου. Η δυνατότητα αυτή προσφερόταν εξάλλου έως έναν βαθμό από τις ίδιες τις συλλογές του Μουσείου· αλλά καταβλήθηκε επιπλέον μεγάλη προσπάθεια τα τελευταία 30 χρόνια για να συμπληρωθούν, προκειμένου να εκπληρωθεί ο στόχος αυτός. Έτσι, η συλλογή των προϊστορικών και ελληνορωμαϊκών αντικειμένων καταλαμβάνει, μαζί με τις συλλογές της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, ολόκληρο τον ισόγειο εκθεσιακό χώρο του κεντρικού κτηρίου του Μουσείου, μετά τη ριζική ανάπλαση των εγκαταστάσεων και την επανέκθεσή του που εγκαινιάστηκε τον Ιούνιο του 2000.⁴

Συνακόλουθα και τα δημοσιεύματα που αναφέρονται στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα αποτελούν μια αξιοσημείωτη ομάδα στο σύνολο των δημοσιευμάτων του Μουσείου. Στόχος τους είναι αφενός η παρουσίαση των μόνιμων σχετικών συλλογών του και αφετέρου η υποστήριξη ποικίλων δραστηριοτήτων που συνδέονται με την ευρύτατη αυτή περίοδο. Μία, η σημαντικότερη, θα έλεγα, ομάδα των δημοσιευμάτων είναι οι κατάλογοι και οι μονογραφίες, που συνιστούν τη συστηματική, επιστημονικά τεκμηριωμένη δημοσίευση των ελληνορωμαϊκών συλλογών του Μουσείου.

Ήδη το 1976 δημοσιεύτηκε η συλλογή των ανάγλυφων οστέινων πλακιδίων του Μουσείου Μπενάκη που αποτελεί μια εκδοτική συνεργασία του Μουσείου με τις εκδόσεις E. Wasmuth στο Tübingen. Συγγραφέας του τόμου *Bone carvings from Egypt* είναι η Αίλα Μαραγκού, η οποία επεξεργάστηκε τη μοναδική αυτή στην Ελλάδα συλλογή, που είναι και μία από τις πλουσιότερες του είδους στον κόσμο. Πρόκειται για μια ολοκληρωμένη μονογραφία, στο τέλος της οποίας παρατίθεται και κατάλογος του υλικού. Τα αντικείμενα αυτά προέρχονται από την Αίγυπτο και η συλλογή αποκτήθηκε από τον Λουκά Μπενάκη στο Κάιρο και την Αλεξάνδρεια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα εικονογραφικά θέματα των πλακιδίων που σχετίζονται με τον κύκλο της Αφροδίτης, του Διονύσου, αλλά και διάφορους άλλους μύθους. Τα έργα ανήκουν στην ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο, φτάνοντας έως την ύστερη αρχαιότητα, τον 5ο αι. μ.Χ., και διακοσμούσαν ξύλινα κιβωτίδια, π.χ. κοσμηματοθήκες. Τα πρότυπά τους, που είναι δημιουργίες παλαιότερων εποχών, καθώς και το θέμα της επιβίωσης των ελληνικών μύθων στην ύστερη αρχαιότητα αποτελούν αντικείμενα μελέτης με ξεχωριστό ενδιαφέρον.

Μια άλλη αιγυπτιακή συλλογή αρχαίων αντικειμένων του Μουσείου είναι αυτή των πήλινων ειδωλίων, επίσης δημιούργημα και δωρεά του Λουκά Μπενάκη. Τα αντικείμενα αυτά είχαν ευρύτατη κυκλοφορία στο εμπόριο αρχαιοτήτων από τα τέλη του 19ου αι., λόγω των προσιτών τιμών τους, και περιήλθαν ως εκ τούτου σε πολλές συλλογές μουσείων και ιδιωτών. Και αυτή η συλλογή δημοσιεύτηκε σε έναν αυτοτελή τόμο από τη Σεμέλη Πινγιάτογλου με τίτλο *Πήλινα ειδώλια από την Αίγυπτο (3ος αι. π.Χ. - 4ος αι. μ.Χ.). Η κοροπλαστική της Αιγύπτου κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους* (1993). Πρόκειται για μια εξαιρετικά πλούσια συλλογή από 494 αντικείμενα που χρονολογικά εκτείνονται από την εποχή της ίδρυσης της Αλεξάνδρειας (332/331 π.Χ.) έως την ύστερη αρχαιότητα και την επικράτηση του χριστιανισμού τον 4ο αι. μ.Χ. Το θεματολόγιο των ειδωλίων αντλείται αφενός από την εγχώρια αιγυπτιακή παράδοση και αφετέρου από το καθαρά ελληνικό θεματολόγιο. Εκτός από τον κατάλογο των αντικειμένων, εισαγωγικά κείμενα, κατατοπιστικά και τεκμηριωμένα, δίνουν μια συνολική εικόνα για καθένα από τα θέματα. Η μελέτη της συλλογής, σε σύγκριση με άλλες παρόμοιες, οδηγεί στη διαπίστωση ότι είναι αντιπροσωπευτική της αιγυπτιακής κοροπλαστικής και των τάσεων που αυτή

ακολουθεί σε κάθε περίοδο, δεχόμενη επιδράσεις από τους Έλληνες και τους Ρωμαίους.

Σε μια πιο πρόσφατη έκδοση του Μουσείου παρουσιάζεται η *Ελληνική και ρωμαϊκή γλυπτική από τις συλλογές του Μουσείου Μπενάκη* (2004). Πρόκειται για έναν συλλογικό τόμο με επιμέλεια του Σταύρου Βλίζου. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες συλλογές, οι συλλογές των γλυπτών αποτελούν, ως επί το πλείστον, πρόσφατα αποκτήματα του Μουσείου, και πιο συγκεκριμένα των τελευταίων 30 χρόνων. Ως εκ τούτου οφείλονται σχεδόν αποκλειστικά στις προσπάθειες του Α. Δεληβορριά, ο οποίος έχει ως γνωστόν ιδιαίτερη επιστημονική σχέση με την αρχαία γλυπτική από την αρχή της σταδιοδρομίας του μέχρι σήμερα. Ο τόμος έχει υψηλές εκδοτικές απαιτήσεις, αλλά και επιστημονικές, αφού για τη συγγραφή των σχετικών λημμάτων κλήθηκαν και συμμετείχαν, εκτός από τον Άγγελο Δεληβορριά και τον Σταύρο Βλίζο, άλλοι 28 Έλληνες και ξένοι ειδικοί. Τα 93 λήμματα του καταλόγου, που αντιστοιχούν σε ισάριθμα γλυπτά, αποτελούν μικρές μελέτες για τα επιμέρους έργα, αφού η παρουσίασή τους γίνεται με λεπτομερή τεκμηρίωση και πλήρη εικονογράφηση. Τα γλυπτά εντάσσονται σε επτά μεγάλες χρονολογικές ενότητες, που καλύπτουν μια μεγάλη χρονική περίοδο από την ύστερη νεολιθική έως και τον 3ο αι. μ.Χ. Ο τόμος κλείνει με ένα ενδιαφέρον παράρτημα (R. Posamentir) που αναφέρεται στη γραπτή διακόσμηση των λίθινων έργων του Μουσείου. Προσεκτική παρατήρηση των επιφανειών και χρήση φωτοτεχνικών μεθόδων δείχνουν ότι υπήρχαν, και στα γλυπτά του Μουσείου Μπενάκη, ζωγραφισμένα τμήματα που δεν είναι πλέον αντιληπτά διά γυμνού οφθαλμού.

Ιδιαίτερης αντιμετώπισης έτυχαν και οι συλλογές των πήλινων αγγείων που είναι διακοσμημένα με την ερυθρόμορφη τεχνική. Τα έργα αυτά προήλθαν από τις συλλογές του Λουκά Μπενάκη –κυρίως από την Αίγυπτο– και δωρεές της Πέγκυς Ζουμπουλάκη, με προέλευση πιθανότατα από θέσεις της Αττικής και όχι μόνο. Η δημοσίευση των αγγείων από τη Βικτώρια Σαμπετάι εντάχθηκε στη διεθνή σειρά του *Corpus Vasorum Antiquorum* (τόμος 9,1) και εκδόθηκε το 2006 από την Ακαδημία Αθηνών. Τα ερυθρόμορφα αγγεία κατατάσσονται με βάση το σχήμα τους, πρώτα όσα προέρχονται από αττικά εργαστήρια και στη συνέχεια τα υπόλοιπα άλλων εργαστηρίων (βοιωτικό, κορινθιακό, χαλκιδικό).

Τέλος, στην κατηγορία των δημοσιεύσεων αυτών θα πρέπει να αναφέρουμε μία ακόμη σημαντική έκδοση, αυ-

τή των *Ελληνικών παπύρων* του Μουσείου Μπενάκη με επιμέλεια του Ευστάθιου Παπαπολυχρονίου (2000).

Στα υπόλοιπα δημοσιεύματα του Μουσείου για την περίοδο στην οποία αναφέρομαι, περιλαμβάνονται κυρίως κατάλογοι περιοδικών εκθέσεων που υποδέχτηκε το Μουσείο Μπενάκη, και δευτερευόντως κατάλογοι αντικειμένων του Μουσείου Μπενάκη που παρουσιάστηκαν σε θεματικές εκθέσεις, οι οποίες έγιναν σε μουσεία του εξωτερικού. Σε κάθε περίπτωση, οι τόμοι που συνόδεψαν τις δραστηριότητες αυτές είναι ιδιαίτερα καλαίσθητοι και επιστημονικά έγκυροι. Θα ήθελα επιλεκτικά να αναφέρω τους πιο πρόσφατους, όπως ο κατάλογος μιας έκθεσης του 2006 για τα χάλκινα νομίσματα από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή με τίτλο *Χαλκούς, ένεκα αλλαγής*, με κείμενα και επιμέλεια της Βασιλικής Πέννα· ο κατάλογος μίας άλλης, ακόμη πιο πρόσφατης και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσας έκθεσης για τη χώρα της Μήδειας, τη μυθική Κολχίδα, που παρουσιάστηκε το 2009 με τίτλο *Από τη χώρα του Χρυσόμαλλο Δέρατος. Θεσaurοί της αρχαίας Κολχίδας*.

Μία τελευταία ομάδα δημοσιευμάτων έχουν ποικίλο χαρακτήρα, αλλά τα περισσότερα αναφέρονται στην αρχαία γλυπτική. Το πόνημα του Άγγελου Δεληβορριά *Η ζωοφόρος του Παρθενώνα*, που δένεται σε ένα άφυγο σύνολο με τις ωραίες φωτογραφίες του Σωκράτη Μαυρομμάτη, παρουσιάζει μια σύγχρονη επιστημονική άποψη για το μνημείο. Το 2004 εκδόθηκε στα ελληνικά και το 2008 στα αγγλικά. Ο ειδικός στη γλυπτική της κλασικής εποχής ξεδιπλώνει με γλαφυρό τρόπο τις παρατηρήσεις και τις σκέψεις του για τον σχεδιασμό και την τεχνική του μνημείου, για τις παραστάσεις και την ερμηνεία τους, για τη σημειολογία του εικονιζόμενου θέματος και τα μηνύματα που εκπέμπει στον θεατή ο συνολικός διάκοσμος του Παρθενώνα.

Σημαντικές μελέτες για την αρχαία πλαστική αποτελούν το *Αφιέρωμα στη μνήμη του γλύπτη Στέλιου Τριάντη* (2002), ο οποίος δαπάνησε ένα μεγάλο κομμάτι της ζωής του για τα αρχαία μάρμαρα και προσέφερε πολλά στην αποκατάστασή τους· και ένας ακόμη τόμος με μελέτες για την ελληνική γλυπτική, την κεραμική και άλλα θέματα συνθέτουν το *Επιτύμβιον* του Gerhard Neumann (2003), ενός φιλέλληνα αρχαιολόγου, άλλοτε καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Tübingen. Και τους δύο αυτούς τόμους, που αποτελούν παραρτήματα του περιοδικού του Μουσείου επιμελήθηκε ο Δημήτρης Δαμάσκος.

Το νεότερο, τέλος, δημοσίευμα διαφέρει ριζικά από

όλα τα προηγούμενα. Πρόκειται για τα πρακτικά του συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 2006 με πρωτοβουλία κυρίως του Μουσείου Μπενάκη. Ο τόμος, που εκδόθηκε το 2008 με επιμέλεια του Σταύρου Βλίζου, αποτελεί μια σημαντική συμβολή στη γνώση της *Αθήνας κατά τη ρωμαϊκή εποχή*. Νέα ευρήματα που ήλθαν στο φως από τις πρόσφατες ανασκαφές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και των ξένων Αρχαιολογικών Σχολών στην πόλη, αλλά και συνθετική παρουσίαση όψεων της Αθήνας και των μνημείων της την εποχή αυτή, προωθούν σημαντικά την επιστημονική συζήτηση για το θέμα αυτό. Πρόκειται για το πρώτο αρχαιολογικό συνέδριο στη χώρα μας, που ασχολείται αποκλειστικά με τη ρωμαϊκή εποχή στην Ελλάδα.

Τέλος, είναι απαραίτητο να μνημονεύσω και την περιοδική έκδοση *Μουσείο Μπενάκη*, η οποία αριθμεί από το 2001 μέχρι σήμερα επτά τόμους και δίνει αδιάλειπτα το παρόν με συμβολές ποιότητας που καλύπτουν όλο το φάσμα των εκθεμάτων και των δραστηριοτήτων του Μουσείου.

Η προσφορά του Μουσείου Μπενάκη, που διαιωνίζεται και μέσω των σημαντικών του εκδόσεων, είναι τόσο πλατιά και πολύπλευρη που δεν μπορεί να συγκριθεί με κανενός άλλου ελληνικού μουσείου· μπορεί να παραβληθεί μόνο με αντίστοιχες δραστηριότητες μεγάλων μουσείων του εξωτερικού. Είναι προσφορά με διαχρονική εμβέλεια προς το ευρύ κοινό, προς την τέχνη αλλά και την επιστήμη.

Θεοδοσία Στεφανίδου-Τιβεριού
Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
valeria@hist.auth.gr

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Α. Δεληβορριάς – Δ. Φωτόπουλος, *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη* (Αθήνα 1997) 31.
2. Α. Δεληβορριάς, *Οδηγός του Μουσείου Μπενάκη* (Αθήνα 1980) 17.
3. Δεληβορριάς – Φωτόπουλος (σημ. 1) 31.
4. Α. Δεληβορριάς, *Οδηγός του Μουσείου Μπενάκη* (Αθήνα 2000) 13.

ΗΡΑΚΛΗΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Οι φωτογραφικές εκδόσεις του Μουσείου Μπενάκη

Είναι μεγάλη μου χαρά να ανήκω στην εκλεκτή συντροφιά καλεσμένων που θα μιλήσουν σήμερα για την εκδοτική παραγωγή του Μουσείου Μπενάκη, και πιο συγκεκριμένα για τις φωτογραφικές εκδόσεις, για αρκετούς λόγους. Πρώτον, γιατί γνωρίζω το σοβαρό και σημαντικό έργο των Φωτογραφικών Αρχείων μέσα από μια συνεργασία σχεδόν 15 χρόνων. Δεύτερον, γιατί ορισμένες ειδικά από τις εκδόσεις των Φωτογραφικών Αρχείων είναι από τις εγκυρότερες και αρτιότερες φωτογραφικές εκδόσεις στην Ελλάδα σήμερα. Τρίτον, γιατί η εκδοτική παραγωγή του Μουσείου Μπενάκη, την οποία νομίζω κανείς δεν γνώριζε σε τέτοιο πλάτος και βάθος μέχρι να εκδοθεί ο τόμος που επιμελήθηκε ο κ. Αρβανιτάκης, είναι μία από τις σπάνιες περιπτώσεις, όπου οι αριθμοί δεν ευδοκίμουν σε βάρος της ουσίας, αλλά ποιότητα και επιστημονική εγκυρότητα συμπορεύονται στην προσπάθεια να καλυφθούν τα μεγάλα κενά της ελληνικής βιβλιογραφίας, φωτογραφικής ή ευρύτερα καλλιτεχνικής.

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των φωτογραφικών εκδόσεων του Μουσείου Μπενάκη;

1. Στη συντριπτική τους πλειονότητα είναι λευκώματα, μονογραφικά ή συλλογικά, που έχουν συνοδεύσει αντίστοιχες σημαντικές εκθέσεις. Παρότι λείπουν τα αμιγώς θεωρητικά ή ιστορικά βιβλία, τα κείμενα και τα δοκίμια που τις συνοδεύουν είναι πάντα προσεγμένα και τεκμηριωμένα. Δεν είναι καθόλου παράξενο το γεγονός ότι οι εκδόσεις αυτές έχουν τα τελευταία 20 χρόνια δώσει ώθηση στην έρευνα, ιστορική και σύγχρονη, αλλά και στην επαφή της φωτογραφίας με το κοινό.

2. Σε μεγάλο βαθμό παρουσιάζουν το έργο Ελλήνων δημιουργών ή και ξένων σε μια ελληνικού ενδιαφέροντος θεματογραφία (όπως το λευκώμα του James Robertson με φωτογραφίες αρχαιοτήτων), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν διακρίνονται κάποιες εκδόσεις αφιερωμένες σε σημαντικούς ξένους δημιουργούς, όπως ο Τσέχος Josef Koudelka.

3. Ο μεγαλύτερος αριθμός είναι ιστορικού χαρακτήρα, με έμφαση στα τρία πρώτα τέταρτα του 20ού αι., αντανακλώντας το εύρος και το βάθος του αρχείου. Καθόλου παράδοξα, σημαντική θέση κατέχουν τα λευκώματα της Nelly's, το έργο της οποίας έχει μελετηθεί σε πέντε εκδόσεις, ενώ τέσσερα λευκώματα έχουν γίνει για τη Βούλα Παπαϊωάννου και πέντε αντίστοιχα για τον Κώστα Μπα-

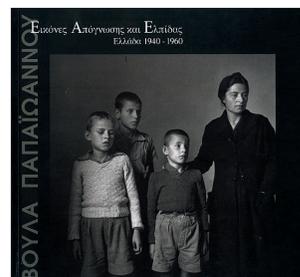
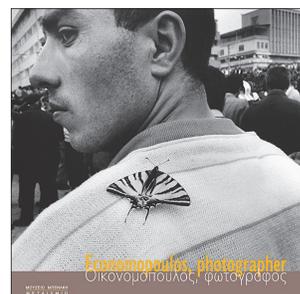
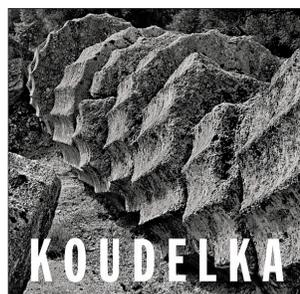
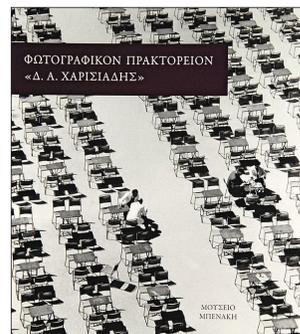
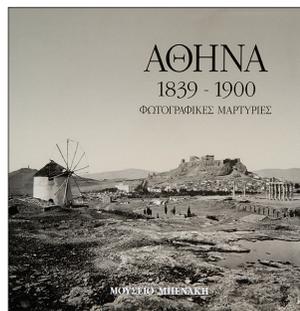
λάφα. Υπάρχουν βέβαια ορισμένες που αφορούν τον 19ο αι., ενώ άλλες αφορούν τη σύγχρονη δημιουργία, όπως αυτή του Παύλου Κοζαλίδη, σηματοδοτώντας μια στροφή στα ενδιαφέροντα των Φωτογραφικών Αρχείων.

4. Οι εκδόσεις αγκαλιάζουν διαφορετικές στάσεις απέναντι στη φωτογραφική τέχνη: διακεκριμένους επαγγελματίες, όπως ο Δημήτρης Χαρισιάδης, συνειδητούς καλλιτέχνες, όπως ο Κώστας Μπαλάφας, φωτισμένους ερασιτέχνες, όπως ο Αριστοτέλης Ζάχος ή ο Νικόλαος Τομπάζης. Δημιουργούς του κέντρου, όπως ο Ιωάννης Λάμπρος, ή της περιφέρειας, όπως ο Πάνος Ηλιόπουλος. Εκδόσεις που καλύπτουν μια ευρύτερη ιστορική περίοδο, όπως οι *Μαρτυρίες από την Αθήνα τον 19ο αιώνα*, αλλά και άλλες, πιο ειδικές, που φωτίζουν μια ιστορική στιγμή, όπως η έκδοση με τις αυτοχρωμικές λήψεις που έγιναν στη Θεσσαλονίκη το 1913 και το 1918 στο πλαίσιο των αποστολών που οργάνωνε ο μεγαλοτραπεζίτης Albert Kahn, για να δημιουργήσει το αρχείο του πλανήτη και να σώσει τη μορφή μέρους, τουλάχιστον, της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

5. Οι άνθρωποι πίσω από τις εκδόσεις: θέλω να εξάρω τον ρόλο της Φανής Κωνσταντίνου που διετέλεσε επί δεκαετίες η ψυχή και το μυαλό των Αρχείων, της Ειρήνης Μπουντούρη που υπήρξε επί σειρά ετών μια σημαντική επιμελήτρια και ερευνήτρια, αλλά και της νεότερης γενιάς που περιλαμβάνει τη νυν υπεύθυνη των Αρχείων Αλίκη Τσίργιαλου και μια σειρά αξιόλογων στελεχών που, με μία εξαίρεση, συγκροτούν μια αμιγώς γυναικεία και πολύ αποτελεσματική ομάδα.

Είναι δύσκολο, αν όχι κουραστικό, να αναφερθώ σε κάθε έκδοση ξεχωριστά. Πώς να καλύψεις άλλωστε σε 15 λεπτά 50 εκδόσεις που χρειάστηκαν περίπου 25 χρόνια; Θα αναφερθώ όμως με δυο λόγια σε πέντε από αυτές που θεωρώ εμβληματικές:

– *Αθήνα Φωτογραφικές Μαρτυρίες 1839-1900* (αρχικά 1985, επιμ. Φανή Κωνσταντίνου). Πρόκειται για έκδοση αναφοράς σχετικά με τη φωτογραφία στην πρωτεύουσα τον 19ο αι. Εκδόθηκε αρχικά ως κατάλογος της σημαντικής έκθεσης του 1985 και επανεκδόθηκε το 2004 και το 2008 σε συνεργασία με την Αλίκη Τσίργιαλου. Περισσότερες από 300 φωτογραφίες αναδεικνύουν τις δύο βασικές φωτογραφικές θεματογραφίες του ελληνικού 19ου αι., αρχαιότητες και πορτραίτα, εμπλουτισμένες με στιγμιότυπα, μαρτυρίες κοινωνικής ζωής, τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896. Πρόκειται, κατά μία έννοια, για μια εικονογραφημένη εκδοχή της ιστορίας

της ελληνικής φωτογραφίας, που περιλαμβάνει όλους σχεδόν τους σημαντικούς φωτογράφους, Έλληνες και ξένους, οι οποίοι εργάστηκαν ή πέρασαν από την Αθήνα εκείνη την περίοδο. Παράλληλα, διατρέχει όλες τις βασικές επεξεργασίες και τεχνικές του 19ου αι., αναλυτικά γλωσσάρια τεχνικών όρων, επιμελημένα βιογραφικά όλων των φωτογράφων. Πραγματικά μια έκδοση αναφοράς.

– *Η φωτογράφος Βούλα Παπαϊωάννου* (επιμ. Φανή Κωνσταντίνου, Σταύρος Πετσόπουλος, Johanna Weber, συν-έκδοση με την Άγρρα), βραβείο καλύτερου φωτογραφικού βιβλίου 2007 στις Φωτογραφικές Συναντήσεις Κυθήρων. Πρόκειται για μια πληρέστατη και πολύ καλά επιμελημένη παρουσίαση του έργου της Βούλας Παπαϊωάννου σε 540 φωτογραφίες που επιτρέπει να αναδυθεί

ανάγλυφα το έργο της από τα τέλη του μεσοπολέμου έως το 1960 περίπου σε ενότητες, όπως οι προπολεμικές φωτογραφίες, το σπαρακτικό έργο της Κατοχής, της Απελευθέρωσης και των Δεκεμβριανών, εκείνο της ανασυγκρότησης αλλά και το τοπιογραφικό της έργο. Παράλληλα, πρόκειται για την πιο σχολαστική έρευνα στη ζωή και το έργο Έλληνα φωτογράφου, με χρονολόγια, πίνακες εκθέσεων και εκδόσεων, που ανεβάζει ψηλά τον πήχυ της σχετικής έρευνας στην Ελλάδα.

– *Φωτογραφικόν Πρακτορείον «Δ.Α. Χαρισιάδης»* (επιμ. Γεωργία Ιμοιρίδου, συνεργασία Κωστής Λιόντης), βραβείο καλύτερου φωτογραφικού βιβλίου 2009 στις Φωτογραφικές Συναντήσεις Κυθήρων. Θα μπορούσε κανείς όμοια να αναφερθεί στον αναδρομικό κατάλογο της έκθεσης του Τάκη Γλούπα ή τον ικανό αριθμό αξιόλογων λευκωμάτων του Κώστα Μπαλάφα, αλλά η έκδοση του Χαρισιάδη προσφέρεται περισσότερο γιατί, εκτός από την ποιότητα του φωτογραφικού έργου και του σχεδιασμού του καταλόγου, τις άψογα διαρθρωμένες περίπου 330 φωτογραφίες, εισήγαγε στην ελληνική φωτογραφία το συλλογικό μοντέλο εργασίας: 10 ειδικευμένοι συνεργάτες μελέτησαν επιμέρους ενότητες του έργου, έγραψαν για αυτές, συχνά επιμελήθηκαν και τα συγκεκριμένα τμήματα της έκδοσης, προσδίδοντας στην έκδοση ακόμη μεγαλύτερη εγκυρότητα και βάθος απόψεων.

– *Οικονομόπουλος, Φωτογράφος* (συνέκδοση με το Μεταίχιμο). Πρόκειται για τη μεγαλύτερη αναδρομική έκδοση σύγχρονου Έλληνα φωτογράφου, που αποδίδει ανάγλυφα μέσα από περισσότερα από 150 έργα το προσωπικό ιδίωμα του φωτογράφου Οικονομόπουλου, που ξεπηδά μέσα από τη σχολή του μεγάλου πρακτορείου Magnum του οποίου είναι μόνιμο μέλος, και ειδικότερα την μπρεσονική σχολή με την έμφασή της σε μια αντίληψη του κόσμου που προτάσσει τον καιρίο συνδυασμό φόρμας και στιγμιότυπου. Ο Οικονομόπουλος, όπως φανερώνει το λεύκωμα, αντλεί στοιχεία από τη λαϊκή καθημερινότητα, θέτοντας, όπως εύστοχα σημειώνει ο Πλάτωνας Ριβέλλης «*ασήμαντα γεγονότα στην υπηρεσία της οπτικής ποίησης*». Σε δεύτερο πλάνο σημειώνει κανείς πως, καθώς η συντριπτική πλειονότητα των φωτογραφιών είναι τραβηγμένες στον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο και όλες οι λεζάντες είναι συγκεντρωμένες στο πίσω μέρος

του βιβλίου, το διατρέχει κανείς χωρίς να σκέφτεται σύνορα και διαχωριστικές γραμμές, αλλά περισσότερο ίσως την κοινή πολιτιστική μας μοίρα.

– *Koudelka* (επιμ. Γιάννης Δήμου – Φανή Κωνσταντίνου, συνέκδοση με την Aréiron Photos). Άλλη μία εξαιρετική έκδοση που περιλαμβάνει τους κύριους σταθμούς της ξεχωριστής καριέρας του μεγάλου Τσέχου φωτογράφου, αρχίζοντας από την πρώιμη αφαιρετική περίοδο της Πράγας, τη θεατρική φωτογραφία, το μοναδικό δοκίμιο για τους Τσιγγάνους της Τσεχοσλοβακίας τη δεκαετία του 1960, την εξίσου μοναδική αποτύπωση της εισβολής του ρωσικού στρατού στην Πράγα τον Αύγουστο του 1968, τις «Εξορίες», όπου ο αυτοεξόριστος δημιουργός πλανάται στον κόσμο και οικοδομεί μια ποιητική αντίληψη για τη συνθήκη του δρόμου και τη ζωή ως διαρκές θέατρο του ανεξήγητου. Τέλος, περιλαμβάνει τη σειρά «Χάος», στην οποία η αυστηρή γεωμετρία των πανοραμικών εικόνων αντιδιαστέλλεται απέναντι σε έναν άτακτο, παρηκμασμένο κόσμο.

Δεν νομίζω ότι απαιτείται η δική μου συμβολή για να υπογραμμιστεί πόση αγάπη, πάθος και γνώση χρειάζεται η δημιουργία ενός βιβλίου. Ο Άγγελος Δεληβορριάς, άλλωστε, στην εισαγωγή του στον τόμο παρομοιάζει τη γέννηση ενός βιβλίου με εκείνη ενός παιδιού. Προσυπογράφω πλήρως την άποψή του και προσθέτω ότι, όπως το παιδί, έτσι και το βιβλίο αρχίζει μια δική του ανεξάρτητη ζωή. Αγνοώντας για μια στιγμή τον ανθρωπινό πλούτο του Μουσείου και τις εξαιρετικές συλλογές, θα σημείωνε κανείς πως το Μουσείο Μπενάκη είναι σίγουρα μια μεγάλη ευτυχισμένη οικογένεια, κρίνοντας μόνο από την εκδοτική του παραγωγή και την ποιότητά της. Το καλό όμως με τα βιβλία, όπως και με τα παιδιά, είναι ότι πέρα από την οικογένεια από την οποία κατάγονται εμπλουτίζουν και άλλες ζωές. Τέτοια είναι η δική μου περίπτωση, σας ομολογώ ειλικρινά, καθώς θεωρώ ότι πολλές από τις εκδόσεις αυτές εμπλούτισαν σημαντικά τη σκέψη μου και αποτελούν σταθερά πολύτιμη συντροφιά.

Ηρακλής Παπαϊωάννου

Επιμελητής

Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

ph.thmp@culture.gr

ANTONIS KOTIDIS – CHARALAMBOS BAKIRTZIS –
THEODOSIA STEFANIDOU-TIVERIOU – HERAKLES PAPAΪOANNOU
Benaki Museum. Publications 1935-2009: book launch

On 1st December 2009 a book launch was held for the first collected catalogue of Benaki Museum publications in the bookshop of the National Bank of Greece Cultural Foundation in Thessaloniki. The four speakers who took part in this event each commented on the books related to their own particular area of expertise. Antonis Kotidis, Professor of History of Art at the Aristotelian University of Thessaloniki, began the proceedings, concentrating on the Museum's contribution to art in throughout its career from the earliest catalogues of Byzantine and Post-Byzantine art up to the recent works dedicated to the artists of the so-called Generation of the Thirties and the publications on architecture which accompanied the corresponding exhibitions. The next speaker was Charalambos Bakirtzis, Emeritus Ephor of Byzantine Antiquities, who gave a detailed appraisal of publications on the subject of the Byzantine and Post-Byzantine world: catalogues of collections, monographs, exhibition catalogues, festschrifts,

printed material for educational programmes. Theodosia Stefanidou-Tiveriou, Professor of Classical Archaeology at the Aristotelian University of Thessaloniki, stressed the merits of the publications on the subject of Greco-Roman antiquity which include, inter alia, catalogues of temporary exhibitions and the Museum's collections, proceedings of conferences of archaeological interest and those volumes of the Journal in which articles have been published about objects from the Museum's Prehistoric, Ancient Greek and Roman collections. Herakles Papaïoannou, Curator of the Thessaloniki Museum of Photography, closed the proceedings focusing on the Museum's photographic publications. The majority of these publications are albums which have accompanied corresponding important exhibitions, volumes dedicated to famous Greek or foreign photographers and surveys of particular historical periods through photographic documents.